

Cumhuriyet'in İlk Dönemlerinde Gagavuzların Türkiye'ye Göç Ettirilmesine İlişkin Çabalar

 ÖMER BEDİR^a

Geliş Tarihi: 22.06.2019 | Kabul Tarihi: 27.10.2019

Öz: Türkçe konuşan ve Hristiyan Ortodoks inancına mensup olan Gagavuzlar özellikle Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Bulgaristan ve Romanya'da görev yapan Türk diplomatların yakın ilgisine mazhar olmuşlardır. Türk diplomatlar arasında Gagavuzlara en fazla alaka gösteren kişi Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver olmuştur. 1923-1940 arasında Türkiye-Romanya ikili ilişkilerinde en önemli konulardan birini Romanya'daki Türklerin Anadolu'ya göç etmesi teşkil etmiştir. Düzensiz bir şekilde gerçekleşen ve Türklerin mağduriyetine sebebiyet veren göç meselesi konusunda Türkiye ve Romanya arasında 1936 yılında Hamdullah Suphi Bey'in elçiliği döneminde bir göç anlaşması akdedilmiştir. Türkçe konuşan Gagavuzların da Türkiye'ye göç ettirilmesi ve bu göç anlaşmasına dahil edilmesi gündeme gelmişse de bu durum gerçekleşmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Gagavuz, Göç Anlaşması, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Hristiyan.

^a Araştırmacı, Yazar, Mütercim
om_bedir@yahoo.com

Efforts during the Early Republican Era for the Migration of Gagauzs to Turkey

Abstract: Turkish speaking Gagauz people who belong to the Orthodox Christian belief have attracted the attention of the Turkish diplomats serving in Romania and Bulgaria during the early republican era. Among the Turkish diplomats, ambassador Hamdullah Suphi Tanrıöven is the one who has shown particular interest to the Gagauz people. During the 1923-1940 period, one of the main issues between Turkey and Romania was the migration of Muslim-Turks from Romania to Turkey. The irregular migration of Turks was causing moral and material damages to the Turks in Romania. In order to solve these problems, a migration agreement was signed in 1936 between Turkey and Romania during the ambassadorship of Hamdullah Suphi. Although the migration of the Orthodox Gagauz people to Turkey and their inclusion to the afore-mentioned agreement have been discussed, this was not implemented.

Keywords: Gagauz, Migration Agreement, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Christian.

© Bedir, Ömer. "Cumhuriyet'in İlk Dönemlerinde Gagavuzların Türkiye'ye Göç Ettirilmesine İlişkin Çabalar." *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 20 (2019), 239-252.

1. Türkçe Konuşan Hristiyan Ortodokslar: Gagavuzlar

Gagavuzların¹ menşei ve adı hakkında değişik görüşler bulunmaktadır. Bulgar tarihçiler İ. İvanov, G. Zanetov ve A. Zaşuk, Gagavuzların Bulgar olduklarını; Yunan araştırmacılar Amantos ve B. Lissos ise Rum soyundan geldiklerini iddia etmişlerdir. Öte yandan, Bulgar tarihçi G.D. Balasçev ise Gagavuzların, Anadolu Selçuklu Sultanı II. İzzettin Keykâvus'u (1261-1282) takip ederek Bizans İmparatoru VIII. Mihail Paleolog'a sığınan Türkler olduğu tezini savunmuştur. Balasçev, teorisini çağdaş Bizans kaynakları ve Seyyid Lokman Oğuznamesi'ne dayandırmaktadır.² Paul Wittek, Gagavuzların Anadolu Selçuklu Sultanı II. İzzettin Keykâvus'u takip ederek Dobruca'ya gelen Türklerin soyundan geldiklerini savunmaktadır.³

Kemal Karpat konuyla ilgili, Paul Wittek'in Gagavuzların Anadolu'dan geldiğini kesinlikle ispat ettiğini belirterek, Keykâvus'un Moğolların baskısına dayanamayarak annesinden akrabası Bizans İmparatoru Mihail Paleolog'a sığındığını ve İstanbul'da bir süre yaşadktan sonra Bizans İmparatoru tarafından kendisine Dobruca'da bir arazi verildiğini ifade etmektedir. Karpat, Bizans'ın böyle bir karar almasında Karadeniz'in kuzeyinde yer alan Bulgar devletine karşı Türkleri bir baskı unsuru olarak kullanmak istemesinin etkili olduğuna dikkat çekmektedir. Ayrıca, İzzettin Keykâvus'un Dobruca'ya yerleştikten sonra İznik civarında bulunan Sarı Saltuk'a haber göndererek 20.000 Selçuklu Türkü'nün Dobruca'ya yerleşmesini sağladığını ve bu göçün 1263'de gerçekleştiğini belirtmektedir.⁴

¹ Türkiye'de yayımlanan pek çok yazı ve kitapta Gagavuz adının imlâsında bir karışıklık olduğu gözlenmektedir. Kimi akademisyenlerce Gagavuz ismi kullanılırken, kimilerince Gagauz ya da Gökoğuz ismi kullanılmaktadır. Gagavuzlar hakkında ayrıntılı bir çalışma için bkz. Aleksandr Zaharoviç Onofrey, "Tarihsel Süreçte Gagavuz Türkleri", *Hikmet Dergisi*, Makedonya, Mayıs 2008, s. 103-140

² Harun Güngör, Mustafa Argunşah; *Gagavuzlar, Gagavuz Türklerinin Etnik Yapısı, Nüfusu, Dili, Dini, Folkloru Hakkında Bir Araştırma*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1998, s. 17-18

³ Paul Wittek, "Yazıoğlu Ali on the Christian Türks of the Dobrudja", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, Cilt: XIV, London, 1952, s. 639-668

⁴ Kemal Karpat, "Gagavuzların Tarihi Menşei", *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Cilt: I, Ankara, 1970, s. 168-172

Gagavuz kelimesinin kökeniyle ilgili olarak Atanas I. Manof, kelimenin "Gaga" olan kısmının Uzlara (Oğuzlara) ait bir kabileyi temsil ettiğini ve Gagavuzların, Uzların torunları ve halefleri olduğunu belirtmektedir. Manof, Gagavuzların Hristiyanlığı kabul ettiklerini ifade etmek ve kendilerini diğer Uzlardan ayırmak için bu ismi aldıklarını iddia etmiştir.⁵

Harun Güngör ve Mustafa Argunşah ise Gagavuzların etnik yapısı, dili, dini ve folkloru üzerinde yaptıkları çalışmada, Gagavuz kelimesinin sonundaki "Uz" ekinin Oğuz kelimesinden, "gaga"nın ise "Gök" kelimesinden kaynaklandığını kaydetmişlerdir.⁶

Gagavuzların kullandığı Türkçe, Azeri Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesi'yle birlikte Türkçe'nin Oğuz grubuna dâhildir. Osmanlılar'ın Balkanlar'a yerleşmesiyle birlikte Gagavuz dili, Osmanlı Türkçesi'nden Türkçe, Farsça ve Arapça kelimeler alarak zenginleşmiştir. Öte yandan Gagavuzların dili, birlikte yaşadıkları Yunan, Bulgar, Romen ve Rus dillerinden de etkilenmiştir. Gagavuzlar, Osmanlı döneminde Yunan alfabesiyle yazılmış Karamanlı Türkçesi kitaplarını okumuşlardır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Gagavuzların yoğunlukla yaşadıkları Besarabya⁷ (Bucak) bölgesi Romanya'nın idaresine geçmiş ve Gagavuzlar, Romenlerin kullandığı Latin alfabesini kullanmıştır. Gagavuz din adamı Mihai Çakır, 1930-1938 yılları arasında eserlerini Latin alfabesiyle bastırmıştır. Ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra Besarabya Rusların eline geçince Gagavuzlar, Kiril alfabesini kullanmak durumunda kalmıştır.⁸

⁵ Atanas I. Manof, *Gagavuzlar: Romanya ve Bulgaristan'da oturan Hristiyan Türkler Hakkında Tarihi ve Etnolojik bir Etüd*, Çev. Türker Acaroğlu, Varlık Neşriyatı, Ankara, 1940, s. 35

⁶ Harun Güngör, Mustafa Argunşah; *Gagavuzlar, Gagavuz Türklerinin Etnik Yapısı, Nüfusu, Dili, Dini, Folkloru Hakkında Bir Araştırma*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1998, s. 25

⁷ Söz konusu kelimenin "Besarabya", "Basarabya", "Baserabya" şeklinde çeşitli yazımları bulunmaktadır. Bahse konu ifade Türkçe'de "Besarabya", Romence'de "Basarabia", İngilizce'de "Bessarabia", şeklinde yazılmaktadır. Bkz. www.global.britannica.com/place/Bessarabia, Erişim: 15.05.2018

⁸ Mustafa Argunşah, "Gagavuz Türklerinin Kullandığı Alfabeler", *Türk Dili*, Sayı: 513, Ankara, 1994, s. 218-222

2. Gagavuzların Türkiye'ye Göç Ettirilmesi Yönündeki Çabalar

Türk makamları, 1930'lu yılların başından itibaren Gagavuzlarla ilgilenmeye başlamıştır. Türkiye'nin Romanya'daki Köstence Konsolosluğu ile Bulgaristan'daki Varna Konsolosluğu, Gagavuzlar hakkında raporlar hazırlayarak Dışişleri Bakanlığı'na bilgi sunmuşlardır. 1931 yılında Bükreş Elçiliği'ne Hamdullah Suphi Bey'in atanmasıyla Gagavuz Türklerine yönelik Türk makamlarının ilgisi daha da artmıştır. Hamdullah Suphi Bey, Bükreş Elçiliği boyunca Gagavuzlarla yakından ilgilenmiş, köylerini ziyaret etmiş, Romen hükümeti nezdinde yaptığı temaslar sonucunda 26 Gagavuz kasaba ve köyünde Türkçe eğitim yapan okullar açtırmış, bu okullara Türkiye'den 80 ilkokul öğretmeni⁹ getirtmiş, Dobruca Müslüman Türklerinden ve Mecidiye Müslüman Semineri mezunlarından Gagavuz okullarına öğretmen tayin ettirmiş, bu okullarda kullanılmak üzere Türkiye'den kitaplar getirtmiş¹⁰ ve Gagavuz gençlerinden bazı öğrencileri tahsil için Türkiye'ye göndermiştir.¹¹ Hamdullah Suphi Bey ayrıca, Gagavuzların belli bir plan dâhilinde Türkiye'ye göç ettirilmeleri için de çaba sarf etmiştir.¹²

⁹ Bu öğretmenlerin çoğunluğu II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Türkiye'ye dönerken, bazıları Gagavuz kasaba ve köylerinde kalarak eğitim hizmetlerine devam etmiştir. Buralarda kalan öğretmenler Sovyet işgali sonrasında "Türk casusu" suçlamasıyla 25 yıl ağır hapis cezasına çarptırılarak Sibiry'a'daki toplama kamplarına gönderilmişlerdir. Stalin'in ölümünden sonra Kruşçev tarafından çıkarılan af sonucu Gagavuz Yeri'ne sadece Ali Kantarelli adlı öğretmen dönebilmiştir. Bkz. Necip Hablemitoğlu, "Kemal'in Öğretmenleri", *Yeni Hayat*, Sayı: 61, Kurtiş Matbaa, İstanbul, Kasım 1999, s. 26-27

¹⁰ Mustafa Baydar, *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları*, Menteş Kitabevi, İstanbul, 1968, s. 156-157

¹¹ Hamdullah Suphi'nin çabalarıyla Gagavuz gençleri Türkiye'ye gönderilerek Türkçe yüksek öğrenim görmeleri sağlanmış ve öğrenimlerinin ardından birçoğu Türkiye'ye yerleşmiştir. Türkiye'de kalanlardan bazılarının adları ve meslekleri için bkz. Mehmet Ali Çakmak, "Hamdullah Suphi'nin Bükreş Büyükelçiliği ve Gagavuz Türklerinin Eğitimi Üzerine Çabaları", *Türk Yurdu*, Yıl 100, Sayı: 290, Ekim 2011

¹² Hamdullah Suphi Tanrıöver'in bu konudaki çabalarına ilişkin ayrıntılı bir çalışma için bkz. Yonca Anzerlioğlu, "Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi ve Gagavuz Türkleri", *Bilig*, Sayı: 39, Ankara, Güz / 2006

2.1 Köstence Konsolosluğu'nun Gagavuzlar Hakkındaki Raporu

Köstence Başkonsolosu Mehmet Ragıp Bey¹³, Gagavuzlar hakkında kaleme aldığı 14.10.1930 tarihli ve 1228/189 sayılı raporunda, Romanya'nın Dobruca ve Besarabya bölgeleri ile Bulgaristan'ın Varna¹⁴ sancağında "Gagavuz" denilen ve Türkçe konuşan Hristiyan-Ortodoks bir topluluğun yaşadığını, yaklaşık altı yüzyıl Osmanlı idaresi altında yaşayan sözkonusu topluluğun Türkçe konuşmasına rağmen Müslüman olmadıklarını, dikkatini celb eden bu topluluk hakkında araştırma yapma ihtiyacı hissettiğini kaydetmektedir.¹⁵

Raporda, Gagavuzların kökeni hakkındaki araştırmalara atıfta bulunulmakta ve Rumca'da "kakauz" sözünün hunhar ve sapık anlamına geldiği, Varna'daki eğitimli Gagavuzların "Gagavuz" sözünü hakaret saydıkları ve bu isim yerine "Yavuz" kelimesini kullandıkları belirtilmektedir. Ayrıca bazı Gagavuzların, Osmanlı idaresi altında dilleri Türkleşen eski Rumlar olduklarını iddia ettikleri de kaydedilmektedir.¹⁶ Raporda şöyle denilmektedir:

Dobruca'dakiler ekseriyetle Kavarna, Balçık, Kokarca ve Yenice köylerinde sakindirler; esasında hepsi Dobruca'da otururken Besarabya'nın Bucak kısmı Rus istilasına uğradığı vakit, Nogay Türklerinden boşalan araziye Dobruca'dan büyük bir kısım Gagavuzlar'la Bulgarlar giderek orada kalmışlardır. Dobruca'nın Mangalya sahillerinden itibaren Varna sahillerine kadar Gagavuzlar öbek öbek yayılmıştır. Burgaz tarafında da pek az bir kısım var ise de tamamen Rumlaşmış, kendisini unutmuştur. Bugün

¹³ Mehmet Ragıp Bey, 21.09.1929-18.09.1931 tarihleri arasında Köstence Başkonsolosu olarak görev yapmıştır. Mehmet Ragıp Bey "İlseven" soyadını almıştır. Bkz. www.kostence.bk.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx, Erişim: 18.05.2018

¹⁴ Varna Konsolosluğu, 12.03.1932 tarihinde Ankara'ya Gagavuzlarla ilgili 1640/58 sayılı bir rapor göndermiştir. Raporda, "Bu Hristiyan Türkler memleketimize celbettikleri ve aynı nesilden olan Anadolu Türkler ile ihtilatları temin olunabilirdi takdirde Oğuz neslinden bir kütlenin Bulgarlaştırılmasının önüne geçilmiş olmakla beraber neslimize, dolayısıyla tarihimize pek büyük bir hizmet ifa edilmiş olunur." denilmektedir. B.C.A, *Hariciye Vekaleti*, 030.10.0.0,246.666.30: 14

¹⁵ B.C.A, *Hariciye Vekaleti*, 030.10.0.0.,246.666.30: 1

¹⁶ B.C.A, *Hariciye Vekaleti*, 030.10.0.0,246.666.30: 1

kendisini Rum ırkına mensup bilmektedir. Besarabya'dakiler dahi kendilerini İslav gibi tanımakta ve Türk devletinin bu kıtayı teshiri üzerine kendi İslav dilini bırakarak Türk dilini almış olduklarını zannetmektedirler.¹⁷

Raporda, Gagavuzların nüfusunun Dobruca bölgesinde 20.000, Besarabya'da 30.000, Bulgaristan'ın Varna muntikasında ise 7.000 civarında olduğu bildirilmektedir.¹⁸ Raporda ayrıca, Gagavuzların konuştuğu dilin Deliorman Türk lehçesine benzediği, yaşadıkları bölgeye göre Gagavuzların Romence, Rusça, Bulgarca veya Rumca dillerini de konuştukları, Gagavuzların daha ziyade ziraat ve ticaretle işğal ettikleri belirtilmektedir.¹⁹

2.2 Bükreş Elçiliği'nin Gagavuzlar Hakkındaki Raporu

Gagavuzlar hakkındaki bir diğer rapor ise, 18.01.1932 tarihinde Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi bey tarafından kaleme alınmıştır. Hamdullah Suphi Bey raporunda, Gagavuzların en yoğun yaşadığı bölgenin Besarabya olduğunu, Rus istatistiklerine göre nüfuslarının 70.000 civarında olduğunu, kafa şekillerinin, yüzlerinin, lehçelerinin ve ahlaklarının Rumeli Türkleri'yle benzerlik gösterdiğini, Gagavuzların birçoğunun kumral, güzel ve yakışıklı olduklarını belirtmiştir.²⁰ Hamdullah Suphi Bey, Gagavuzların toplam nüfusunun net olarak bilinmesi de 200.000-250.000 arasında olduğunu tahmin edildiğini, Romanya ve Bulgaristan istatistiklerinin Hristiyan olmaları nedeniyle Gagavuzlar için ayrı bir istatistik tutmadığını, Gagavuzlar için "Vaktiyle dinlerini vermişler ama dillerini vermemişler" şeklinde yorumlar yapıldığını, Romen ve Bulgarlarla evlenenlerin zaman içinde kimliklerini kaybettiklerini, fakat önemli bir çoğunluğun kendi aralarında evlilik yaparak Türk dili, Türk maddeleri ve şarkılarını asırlardan beri yaşattığını kaydetmektedir.²¹

¹⁷ B.C.A, *Hariciye Vekaleti*, 030.10.0.0,246.666.30: 2

¹⁸ B.C.A, *Hariciye Vekaleti*, 30..10.0.0.,246.666..30: 2

¹⁹ B.C.A, *Hariciye Vekaleti*, 30..10.0.0.,246.666..30: 3-7

²⁰ B.C.A, *Hariciye Vekaleti*, 30..10.0.0.,246.666..30: 16

²¹ B.C.A, *Hariciye Vekaleti*, 30..10.0.0.,246.666..30: 17

Hamdullah Suphi Bey, Türkiye tarafından Gagavuzlara gerekli alakanın gösterilmesi durumunda Türkçe konuşan ve Türk oldukları çok açık olan bu temiz, çalışkan, sağlam ve güzel halkın Türklük camiasına bağlanacağı değerlendirilmesinde bulunmuş, ayrıca bazı Gagavuz köylerinin Köstence Başkonsolosluğu'na müracaat ederek Türkiye'de iskân edilmeyi talep ettiklerini ifade etmiştir.²²

Hamdullah Suphi Bey ayrıca, Türklük bilinçleri kuvvetlendirilmediği takdirde bugüne kadar Türklüklerini muhafaza eden Gagavuzların bir asır içinde Türk kimliklerinin zayıflayacağı ve dağılacağı değerlendirilmesinde bulunmaktadır.²³

Eğer Türk milliyetperverliği, eski Rumeli'nin koskoca bir parçasında asırlardan beri anadillerini sadâkâtla muhafaza eden bu eyi ahlak sahibi, sağlam ve güzel Türk halkı ile alakadar olmaya başlar ve bunlara tarihi hakikati telkin ile kendilerini Türk camiasına davet ederek başka milletler arasında büsbütün eriyip kaybolmalarına mani olursa ve nihayet ümit ve temenni ettiğim üzere Anadolu'nun kapılarını Türk ırkının bu öz evladına açar ve eski maruf tesamuhuna göre onlara dini hürriyetleriyle beraber yer ve yurt gösterirse boş olan Anadolu kendisine sadâkâtla ve merbut kalacağı muhakkak olan yep yeni bir kuvvet kazanır... Suriye'de Hristiyan Arap, Müslüman Arap'la beraber Fransız istilasına karşı mücadele etmektedir. Hristiyan Arnavutlar, halkının ekseriyeti Müslüman olan Arnavutluğun istihlas hareketinde milletlerine sadâkâtla mücadele etmişlerdir. Bosna-Hersek'teki Sırp mektepleri, Müslüman Boşnak çocuğunu Hristiyan Sırp çocukları ile beraber Sırp vatanperveri olarak yetiştiriyor. Vekaletin Müslüman Türkler hakkında olduğu gibi bu Hristiyan Türkler hakkında itti-haz buyuracağı kararı ve bendenize tebliğ edeceği emri bekliyorum efendim.²⁴

Hamdullah Suphi Bey, Besarabya bölgesine yaptığı ziyaret sonrasında Gagavuzlar'la ilgili bir başka raporunu daha Anka-

²² B.C.A, *Hariciye Vekaleti*, 30..10.0.0.,246.666..30: 17

²³ B.C.A, *Hariciye Vekaleti* 30..10.0.0.,246.666..30: 22-23

²⁴ B.C.A, *Hariciye Vekaleti*, 30..10.0.0.,246.666..30: 28-29

ra'ya iletmiştir. 24 Teşrin-i evvel 1934 tarihli bu raporunda, Kışinev'de Gagavuz Türklerinin önemli isimlerinden Mihail Çakır'la görüştüğünü, Çakır'ın Gagavuzların Türk kökenli olduklarını halkına anlatmaya çalıştığını, İncil'i Türkçe'ye tercüme ettiğini, "*Revista Basaraiei*" dergisinde Gagavuzların Türklüğüne dair makaleler neşrettiğini belirtmektedir.²⁵ Raporunda ayrıca şöyle demektedir:

Besarabya'da hayat ihtirası içinde, kadını hür, çocuğu tahsilli, tek bir dilencisi bulunmayan bir Hristiyan Türk kütlesi vardır... Bu zavallı Hristiyan Türkler, bin seneden beri kimse tarafından benimsenmemiş ve her taraftan bugüne kadar hep darbe yemiş oldukları halde hükümsüz, mektepsiz ve kitapsız ana dillerini sadâkâtla korumakta... ve ufacık bir alaka, biraz telkin on-on beş çocuğa karşı gösterilen şefkat bunları tutuşturmaya kafi gelmiştir.²⁶

Öte yandan, Gagavuzlara yönelik özel ilgisinden dolayı Hamdullah Suphi Tanrıöver'e o yıllarda Türkiye'de "Gagavuz Metropolit" lakabı takılmış, hatta bu halkı toplu olarak Türkiye'ye nakletmek teşebbüsünde bulunduğu ve Ayasofya'nın hususi mabet olarak onlara tahsis edilmesini istediği yolunda söylentiler çıkmıştır.²⁷

2.3 Madrid Elçisi Tevfik Kamil Bey'in Gagavuzlar Hakkındaki Raporu

Daha önce Balkanlar'da çeşitli görevlerde bulunan Türkiye'nin Madrid Elçisi Tevfik Kamil Bey, Gagavuz Türkleri'nin Anadolu'ya göç ettirilmesi projesine ilişkin olarak Başbakan İsmet İnönü'ye bir rapor sunmuştur. Tevfik Kamil Bey raporunda, Bulgar Elefteron Vima gazetesinde yer alan bazı bilgilere atfen, Müslüman Türklerin Anadolu'ya göç etmelerine rağmen Hristiyan Gagavuzların sadece İstanbul'da iskân edilmeyi talep ettiklerini, Türk hükümetinin ise bunu kabul etmediğini belirt-

²⁵ B.C.A, *Hariciye Vekaleti*, 030.10.0.0.,247.668.14: 5-6

²⁶ B.C.A, *Hariciye Vekaleti*, 030.10.0.0.,247.668.14: 11

²⁷ Nuri Yavuz, "Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Gagavuzlar", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 4, Sayı: 7, Ankara, Kış 2010, s. 182

mektedir. Tevfik Kamil Bey'e göre, Gagavuz halkı eğer 1923 yılında Anadolu'da bulunsaydı, Mübadele Komisyonu onların da emsalleri Karamanlı Hristiyanlar gibi Yunanistan'a göç etmelerine karar verecekti. Ayrıca, Patrikhane'ye²⁸ bağlı Gagavuzların İstanbul'a göç etmelerinin Yunanistan'a gönderilen Rumların ikamesi anlamına geleceğini vurgulamıştır. Öte yandan, etnik kökenleri tartışma götürmeyen bazı cemaatlerin doğal olarak yaşadıkları bölgelerdeki hakim kültürün dil ve adetlerini aldıklarını, nitekim Ankara ve Bursa'daki Ermenilerin Türkçe konuştuklarını fakat Türk olarak tanınmadıklarını, İzmit civarında Rumca konuşan Ermenilere de Rum denmediğini kaydetmektedir.²⁹

Tevfik Kamil Bey, yabancı bilim adamlarının Gagavuzların Türk orijinli oldukları yönündeki iddialarına itibar edilmemesi gerektiğini, "Gagavuz" kelimesinin "Gök Oğuz"dan türediği iddiasının bilimsel bir yanı bulunmadığını, ayrıca Gagavuzların önde gelen din adamı Çakır-Keşiş Mihai'nin İstorya isimli kitabında kullanılan dilin arı Türkçe'yle alakası olamayacağını, bu kitaptaki dil hatalarının ancak Türkçe'yi sonradan öğrenen Ermeniler ve Gagavuzlar tarafından yapılabileceğini iddia etmiştir.³⁰ Raporunun sonunda, mübadele yoluyla ülkede homojen bir nüfus yapısı oluşturulmaya çalışıldığını, Ortodoks bir grubun yeniden Anadolu'ya yerleştirilmesinin ülkenin geleceği bakımından olumlu sonuçlar getirmeyeceğini, yakın geçmişte yaşananların unutulmaması gerektiğini belirtmiştir.³¹

3. Gagavuzların Göç Kapsamına Dahil Edilmemesi

Romanya'nın Ankara Elçiliği, Romen Dışişleri'ne ilettiği 11 Şubat 1936 tarihli raporunda, Türk kamuoyunda Gagavuzlara

²⁸ Gazeteci-yazar Yaşar Nabi, 1936 yılında Gagavuzların yaşadığı bölgelerde araştırmalar yapmıştır. Yaşar Nabi, Gagavuzların İstanbul Patrikhanesi'nin etkisi altına girmeyeceğini, aksine İstanbul Rum Patrikhanesi'nin Gagavuzların muhtemel göçüyle kilise ve gayrimenkuller üzerinde hak iddia etmelerinden ve Patrikhane'nin yetkilerinin kısıtlanacağından endişe duyduğunu kaydetmiştir. Bkz. Yaşar Nabi, *Balkanlar ve Türklük*, Ulus Basımevi, Ankara, 1936, s. 105-107

²⁹ B.C.A, *Hariciye Vekaleti*, 30..10.0.0.,246.666..30: 13-14

³⁰ B.C.A, *Hariciye Vekaleti*, 30..10.0.0.,116.810..12: 3

³¹ B.C.A, *Hariciye Vekaleti*, 30..10.0.0.,116.810..12: 4

yönelik ilginin arttığını, Gagavuzların aslen Türk oldukları, zamanında yapılan baskılar neticesinde Gagavuzların dinlerini değiştirdikleri yönünde bir görüşün Türk kamuoyunda egemen olmaya başladığını, Hamdullah Suphi Bey'in Gagavuzların göçü için büyük çaba sarf ettiğini, Gagavuzların göçü konusunun hassasiyetle ele alınması gerektiğini vurgulamıştır.³²

1930 sonrası dönemde Romanya'daki Müslüman Türklerle birlikte Ortodoks Hristiyanlık inancına mensup Gagavuzların da Türkiye'ye göç ettirilmesi için Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Ulus gazetesi yazarı Yaşar Nabi yoğun çaba sarfetmiş, ancak bağımsızlık savaşından yeni çıkan, Lozan sonrası süreçte homojen bir ulus-devlet oluşturma gayreti içerisinde olan Türk hükümeti bu teklife sıcak bakmamış ve Hristiyan Gagavuzlar Romanya'yla imzalanan göç anlaşmasına dâhil edilmemiştir.³³ Öte yandan, İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve 1940 yılında Sovyetler Birliği'nin Besarabya'yı ilhak etmesi neticesinde bölgenin Romen idaresinden çıkması da Gagavuzların Anadolu'ya göç ettirilmesi projesinin gündemden düşme-

³² A.M.A.E, *Fond Turcia*, vol. 65, *Romanya'nın Ankara Elçiliği'nin 1421/936 sayılı ve tarihli raporu*, s. 153-155

³³ Müstecip Ülküsal, Hamdullah Suphi Bey'in Gagavuzlarla ilgili çabalarını ve Hamdullah Suphi Bey'le Ankara Palas'taki görüşmesini aşağıdaki şekilde aktarmaktadır: "Türkçü Hamdullah Suphi Tanrıöver, 1931 yılından 1944 yılına kadar Türkiye Cumhuriyeti'nin Bükreş Büyükelçisi olarak, bu yüksek görevinde şeref ve liyakatle iş gören bu Türkçü üstad, ana kökten koparılmış, atılmış bu kıymetli Türk dalını tuttu, fırtınalardan ve boralardan kurtarmağa karar verdi. Unutulmuş, ihmal edilmiş, kurumaya yüz tutmuş bu temiz Türk ırmağını ana suya koşmağa azmetti. Büyükelçi Türkçü Hamdullah Suphi Tanrıöver, Bulgarım, Rumum, Rusum veya bilmem neyim demek zorunluluğunda kalmış olan bahtsız Gagauz kardeşlerimize Türk olduklarını söyledi. Onların Besarabya'daki, Dobruca'daki kasaba ve köylerinde günlerce dolaştı, aralarında, evlerinde kaldı. Bir din adamı vaaz eder gibi onlara Türk olduklarını anlatmağa ve öğretmeğe çabaladı..."

Bu hayırlı işin devamı ve beklenen hedefe ulaşması için Romanya'da birkaç zaman daha ya Hamdullah Suphi Tanrıöver'in bizzat kalması veya kendisi gibi düşünen, çalışkan idealist bir Büyükelçinin yerine gelmesi gerektir.

Büyük bir feragat ve ideal ile başlanmış olan bu hayırlı iş, ne yazık ki 1944 yılının Ağustos ayında Rusların Romanya'yı işgal etmeleri ve daha evvel Besarabya'yı ele geçirmiş olmaları sonucunda durmuş ve büyük Türklük zincirinin bu halkası yeniden koparılmıştır.

Bu acıklı olaydan sonra Sayın Hamdullah Suphi Tanrıöver'le Ankara Palas'ta yaptığım bir konuşmada, bu olaydan duydukları derin üzüntüleri bana kendilerine has talakatlari ile anlatmışlardı." Bkz. Müstecip Ülküsal, Dobruca ve Türkler, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1987, s. 76-77

sinde etkili olmuştur.³⁴ Buna karşın bazı Gagavuzlar münferit olarak Türkiye'ye göç etmiştir. Bu kişilerin kimlik kartlarına önceleri "Hristiyan Ortodoks" ibaresi yazılmıştır. Ancak 16 Eylül 1943'ten itibaren diğer azınlık Hristiyan topluluklardan ayırt edilmeleri için hüviyet cüzdanlarında "Hristiyan Ortodoks" yerine "Türk Ortodoks" ibaresi kullanılmaya başlanmıştır.³⁵

Sonuç

Türkçe konuşan Hristiyan Ortodoks Gagavuzlar, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Romanya ve Bulgaristan'da görev yapan Türk diplomatların ilgisini çekmiş ve Türk diplomatlar Türkçe konuşan bu halkın Anadolu'ya göç ettirilmesi düşüncesini ilgili makamlara iletmışlerdir. Bu bağlamda Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Bey, Gagavuzlar'ın Türkiye'ye göç ettirilmesi için büyük çaba sarf etmiştir. 1936 yılında Hamdullah Suphi Bey'in Bükreş Elçiliği döneminde Türkiye ve Romanya arasında akdedilen göç anlaşması münhasıran Müslüman-Türkleri kapsamıştır. Gagavuzların göç kapsamına alınmasına hem Türkiye içinden bazı çevrelerin hem Romen makamlarının sıcak bakmadığı görülmektedir. Sonuç olarak, Gagavuzların toplu şekilde Türkiye'ye göç ettirilmesi düşüncesi fiiliyata geçirilememiş, ancak bazı Gagavuzların münferit olarak Türkiye'ye göç etmelerine imkan sağlanmıştır. Hamdullah Suphi Bey'in ve Türk makamlarının Gagavuzlara yönelik yakın ilgisi bu toplumun Türkiye'yle ilişkilerinin gelişmesine ve dillerini korumalarına katkı sağlamıştır.

³⁴ Yonca Anzerlioğlu, "Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi ve Gagavuz Türkleri", *Bilgi*, Sayı: 39, Ankara, Güz / 2006, s. 39

³⁵ Tanrıöver'in Romanya'da bulunduğu sırada Türkiye Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun Gagavuzlar'la ilgili kararı şu şekildedir: "*Gagavuzlar Hakkında İcra Vekilleri Heyetinin Kararı: Romanya'dan gelerek Türk vatandaşlığına kabul edilmiş olan ve Nüfus kayıtlarında ve hüviyet cüzdanlarında ırk ve milliyet için mahsus bir sütun bulunmaması hasebiyle Türk ırkından olmalarına rağmen hüviyet cüzdanlarında din ve mezhepleri (Hristiyan Ortodoks) olarak kaydedilen Gagavuz Türkleri'nin Türk olmayan Hristiyanlar'dan tefrik edilebilmeleri için usulü dairesinde vatandaşlığa alındıktan sonra nüfusa tescillerinde hüviyet cüzdanlarının mezhep sütununa (Türk Ortodoks) kaydının konulması hakkında Dâhiliye Vekaletinden yapılan teklif 16.9.1943 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti'nce kabul olunmuştur.*" Bkz. Mustafa Baydar, *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları*, Mentş Kitabevi, İstanbul 1968, s. 160

Kaynaklar

Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

B.C.A, Hariciye Vekaleti, 030.10.0.0,246.666.30

B.C.A, Hariciye Vekaleti, 030.10.0.0.,247.668.14

B.C.A, Hariciye Vekaleti, 30..10.0.0.,116.810.12

Romanya Dışişleri Bakanlığı Arşivi

A.M.A.E, Fond Turcia, vol. 65, Romanya'nın Ankara Elçiliği'nin 1421/936 sayılı ve tarihli raporu

Kitaplar

Baydar, Mustafa, *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları*, Menteş Kitabevi, İstanbul, 1968

Güngör, Harun; Argunşah, Mustafa; *Gagavuzlar, Gagavuz Türklerinin Etnik Yapısı, Nüfusu, Dili, Dini, Folkloru Hakkında Bir Araştırma*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1998

Manof, Atanas I, *Gagavuzlar:Romanya ve Bulgaristan'da oturan Hristiyan Türkler Hakkında Tarihi ve Etnolojik bir Etüd*, Çev. Türker Acaroğlu, Varlık Neşriyatı, Ankara, 1940

Nabi, Yaşar, *Balkanlar ve Türklük*, Ulus Basımevi, Ankara, 1936

Ülküsal, Müstecip, *Dobruca ve Türkler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1987

Sürelili Yayınlar

Anzerlioğlu, Yonca, "Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi ve Gagavuz Türkleri", *Bilig*, Sayı: 39, Ankara, Güz / 2006

Argunşah, Mustafa, "Gagavuz Türklerinin Kullandığı Alfabeler", *Türk Dili*, Sayı: 513, Ankara, 1994

Çakmak, Mehmet Ali, "Hamdullah Suphi'nin Bükreş Büyükelçiliği ve Gagavuz Türklerinin Eğitimi Üzerine Çabaları", *Türk Yurdu*, Yıl 100, Sayı: 290, Ekim 2011

Hablemitoğlu, Necip, "Kemal'in Öğretmenleri", *Yeni Hayat*, Sayı: 61, Kurtiş Matbaa, İstanbul, Kasım 1999

Karpat, Kemal "Gagavuzların Tarihi Menşei", *1. Uluslararası Türk Folk-*

lor Kongresi Bildirileri, Cilt: I, Ankara, 1970

Onofrey, Aleksandr Zaharoviç, "Tarihsel Süreçte Gagavuz Türkleri",
Hikmet Dergisi, Makedonya, Mayıs 2008

Yavuz, Nuri, "Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Gagavuzlar", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 4, Sayı: 7, Ankara, Kış 2010

Witteck, Paul, "Yazıoğlu Ali on the Christian Türks of the Dobrudja",
Bulletin of the School of Oriental and African Studies, Cilt: XIV, London, 1952

İnternet Kaynakları

www.global.brittanica.com/place/Bessarabia, Erişim: 15.05.2018.

www.kostence.bk.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx, Erişim:
18.05.2018.